

De man achter Mare liberum - historische context

Door Henk Nellen, voor het Grotius-symposium dat georganiseerd werd door de Juridische Faculteitsvereniging Grotius, te Leiden, op 20 maart 2009

De man achter Mare liberum - historische context

Hugo grotius (1583-1645), patriot, polemist en pleitbezorger van de vrije zee

Door Henk Nellen, voor het Grotius-symposium dat georganiseerd werd door de Juridische Faculteitsvereniging Grotius, te Leiden, op 20 maart 2009

Van wonderkind tot man van propaganda en publiciteit

Hugo de Groot was een echt wonderkind, dat komt uit de bronnen goed naar voren. Als een Mozart avant la lettre werd hij door zijn vader Jan de Groot overal meegenomen om zijn kunsten te vertonen. Op achtjarige leeftijd schreef Hugo al gedichten in het Latijn, bijvoorbeeld over de inname van Nijmegen door stadhouder Maurits. Toen hij aan de universiteit ging studeren werd hij door een van de curatoren, Janus Dousa, met een gedicht onthaald waarin hij met Erasmus vergeleken werd. Hij schreef ook een Griekse ode in de trant van Pindarus om Maurits' halfbroer, de latere stadhouder Frederik Hendrik, een plezier te doen. Dat plezier zal niet groot zijn geweest, want veel later blijkt dat de stedenbedwinger die Frederik Hendrik toen geworden was, zelfs niet voldoende Latijn beheerste om zich te verdiepen in een geschiedverhaal over een eigen wapenfeit, de inname van 's-Hertogenbosch. De status van wonderkind woog voor Grotius zwaar, want er werd veel van hem verwacht. In geleerdheid overtrof hij al zijn leeftijdgenoten, maar de constante druk van zijn omgeving maakte dat hij zichzelf telkens weer moest overtreffen en dat werd moeilijker naarmate hij hoger klom. In zijn Hollandse jaren vervulde hij dan ook in koortsachtige activiteit alle opdrachten en taken die hem als historieschrijver, Neolatijns lofdichter en pamflettist werden opgelegd. Toen hij als advocaat actief was, beschouwde hij zijn Haagse collega's nogal pedant als getabberd gespuis dat niet goed in staat was een pleidooi te houden waarmee de rechter vermurwd kon worden. Later floreerde Hugo in zijn kwaliteit van openbaar aanklager bij de twee hoogste gerechtshoven in Holland en Zeeland, bijvoorbeeld in de zaak van de deurwaarder Minnesang, die een vrouw had mishandeld in de veronderstelling dat deze zijn dochter betoverd had.

Aan het ambt was een ruim salaris verbonden, zodat Grotius een kordate vrouw uit een rijke Zeeuwse familie kon trouwen. Hij zag zijn toekomst nu ook in materieel opzicht veiliggesteld. Hij zal trots zijn geweest op een fiere echtgenote en een langzaam uitdijend kindertal, maar het is de vraag of hij veel tijd aan zijn familie heeft besteed. Het waren vooral de wetenschap en politiek die hem trokken.

Grotius had een fijne neus voor propaganda en publiciteit. Hij bekommerde zich om de uitvoering en oplagecijfers van zijn boeken. Hij besepte dat hij met zijn Latijnse prozazinnen en dichtregels weliswaar een internationaal publiek bereikte, maar hij zorgde ook voor vertalingen in het Frans en Nederlands. Een vroege publicatie, een uitgave van Martianus Capella, een middeleeuwse beschrijving van de zeven wetenschappelijke disciplines, voorzag hij van een gravure waarop hijzelf afgebeeld staat met een medaille die hij van de Franse koning had ontvangen. Een tweede portret beeldde de persoon af aan wie het boek werd opgedragen. Dat was de Franse troonopvolger, de jonge prins van Condé. Voortdurend publiceerde Grotius gelegenheidspoëzie, dat wil zeggen gedichten naar aanleiding van huwelijken, begrafenissen, verjaardagen en historische gebeurtenissen. Zo maakte hij Neolatijnse poëzie bij afbeeldingen van de successen van stadhouder Maurits op het slagveld. In 1617 werd veel van die poëzie in een kloek bundeltje uitgegeven, de *Poemata collecta*.

Grotius' doelstelling was tweeledig. Hij bevestigde zijn positie in een nationale elite van zelfbewuste regenten en intellectuelen, maar nog belangrijker was dat hij zijn pen gebruikte om bij te dragen tot de ontwikkeling van een nationaal zelfbesef waaraan de jonge Republiek in strijd met Spanje zo'n grote behoefte had. In dit opzicht maakte hij deel uit van een hele colonne geschiedschrijvers, schilders, graveurs, drukkers en andere kunstenaars die op deze manier hun vaderland dienden. In een getrouwe kopie van de stijl van de Romeinse geschiedschrijver Tacitus beschreef Grotius het verhaal van de Opstand tegen Spanje. Hij publiceerde *De Antiquitate*, een geschiedenis van het gewest Holland, waarin hij gestalte gaf aan de zogenaamde Bataafse mythe. Dit was het volledig uit de lucht gegrepen idee dat de Hollanders al in de tijd van de Romeinen een zelfstandige politieke eenheid hadden

gevormd. Daarna hadden zij steeds bepaalde privileges bezeten en de soevereiniteit met hun landsheren gedeeld. Toen de Spaanse koning die privileges met voeten trad, was verzet dan ook volledig gerechtvaardigd. Ook in andere geschriften verdedigde Grotius het streven van de Republiek naar zelfstandigheid en economisch welvaren. Zo kwam hij op voor het algemene recht ook op het zuidelijk halfrond handel te drijven. Spanje en Portugal hadden zich hier respectievelijk voor West- en Oost-Indië een monopolie toegeëigend. Dat was gebeurd met goedkeuring van de paus, die als tegenprestatie in die gebieden een actieve missiонерij verwachtte.

Over het recht op buit

In de periode rond 1600 kregen de Portugezen in Oost-Indië te maken met Europese concurrenten, onder meer de Engelsen, maar op de eerste plaats de Nederlanders. Dezen hadden in 1602 onder de bezielende leiding van Johan van Oldenbarnevelt, secretaris der Hollandse Staten, hun handelscompagnieën die op de Oost voeren, samengevoegd tot de Verenigde Oost-Indische Compagnie, eigenlijk de eerste multinational ter wereld. De nieuwe Compagnie werkte met kapitaal dat was verschaft door aandeelhouders, rijke regenten maar ook talloze kleine luiden. Oldenbarnevelt besepte dat een sterke compagnie afbreuk zou doen aan de daadkracht van Portugal en dus ook van Spanje, want beide landen waren in een personele unie onder de machtige Spaanse koning verenigd. Zo maakte Oldenbarnevelt van de Verenigde Oost-Indische Compagnie een oorlogsinstrument, want het was de scheepskapiteins vergund de vijand te bestrijden als die hun handel belemmerde. Kaperbrieven, speciale vergunningen op naam van stadhouder Maurits uitgegeven, maakten het zelfs mogelijk kordaat op te treden als de tegenpartij zich te gemakkelijk blootgaf.

Dat laatste gebeurde op 25 februari 1603, want op die dag voer de Santa Catharina, een rijk beladen, met een Portugese vlag getooid vrachtschip, door de Straat van Singapore. Ingelicht over de komst van het schip lag daar een Nederlandse vloot onder leiding van Jacob van Heemskerck te wachten om opeens toe te slaan. Van Heemskerck handelde in opdracht van een Amsterdamse handelscompagnie die nog tijdens zijn reis met andere compagnieën in de Verenigde Oost-Indische Compagnie zou opgaan. De buit, die onvoorstelbaar rijk was, had een waarde van ruim drie miljoen gulden. Dat bedrag stond volgens een recente schatting ongeveer gelijk aan de totale jaarinkomsten van het Engelse koninkrijk. Van Heemskerck bracht buit en schip over naar Amsterdam, waar de vangst in een officieel proces meteen tot goede, dus wettig veroverde buit werd verklaard. Er kon nu tot een verdeling worden overgegaan. Omdat de Hollandse Staten van hun aandeel in de winst afzagen, genoten de aandeel-

houders van de compagnie die de expeditie van Van Heemskerck had uitgereed een geweldige financiële opkikker. Natuurlijk profiteerden ook Van Heemskerck en zijn scheepsmaten, evenals stadhouder Maurits, die als ondertekenaar van kaperbrieven gewoontegetrouw een flink percentage opstreek. De geschiedenis steekt vol ironieën, want hier in Nederland is dankzij een simpel liedje alleen de verovering van de zilvervloot door Piet Hein bekend gebleven, terwijl de nasleep van de verovering van de Catharina voor de reputatie van de rebelse Republiek der Nederlanden veel belangrijker is geweest. Dat blijkt hopelijk uit het vervolg van mijn verhaal.

Na de kaping door Van Heemskerck pakten zich donkere wolken boven de Verenigde Oost-Indische Compagnie samen. Het heeft er alle schijn van dat de aandeelhouders zich gingen roeren, ondanks de winst die de kaping had opgebracht. Ze raakten bezorgd om de gelden die ze hadden geïnvesteerd. Als de Compagnie in de Oost teveel in de oorlogvoering verstrikt raakte, was de kans groot dat er in andere landen, op de eerste plaats Frankrijk en Engeland, concurrerende bedrijven werden gesticht. Deze bedrijven hadden geen oorlogslasten te dragen en zouden daardoor de Nederlanders onherroepelijk uit de markt gaan dringen. Daarbij is van belang geweest dat veel aandeelhouders vraagtekens plaatsten bij kapingen van buitenlandse schepen die zich alleen op de handel richtten. Er is wel verondersteld dat veel doopsgezinden de oorlogspolitiek van de Compagnie afwezen. Inderdaad heeft deze geloofsrichting de geweldloosheid hoog in het vaandel staan, maar het is nooit aangetoond dat er zich onder de aandeelhouders veel doopsgezinden bevonden. In ieder geval voelde de Amsterdamse afdeling van de Verenigde Oost-Indische Compagnie zich in november 1604 geroepen Hugo de Groot in te schakelen om haar belangen in een wetenschappelijke verhandeling te verdedigen. Dat hij verre familie van kapitein Van Heemskerck was heeft misschien ook meegespeeld.

Grotius ging aan de gang en produceerde in de loop van de volgende twee jaar over het recht op buit een volumineuze studie die van geleerdheid bijna uit elkaar barstte. In het werk wordt betoogd dat ieder mens van nature een fundamenteel recht heeft op de voorzieningen die voor de instandhouding van zijn leven nodig zijn. Daarom was het volgens het geldende recht aan de Hollanders ook toegestaan in Indië handel te drijven. Zij waren hiernaartoe getrokken om hun welvaart te vergroten en hadden toen met de agressiviteit van de Spanjaarden en Portugezen te maken gekregen. Het was volledig terecht dat zij zich tegen die agressiviteit met harde middelen verzetten omdat een vreedzame oplossing onmogelijk bleek.

Grotius' vertoog berust op drie pijlers, waarmee hij een onverwoestbaar fundament voor het toekomstige in-

ternationale statensysteem legde: het recht om onrecht te herstellen en desnoods met geweld op te treden als een normale rechtsgang (bijvoorbeeld in volle zee) onmogelijk is, de vrijheid van de zee als handelsweg en het onaantastbare recht van de inlandse vorsten, als volwaardige rechtspersonen, contracten te sluiten met handelspartners die hen behalve een redelijke prijs voor hun specerijen ook bescherming tegen uitbuiting boden. Die handelspartners waren in Grotius' ogen natuurlijk de Nederlanders, want de Portugezen onderhielden in de Oost een voor de inlandse bevolking menonwaardig onderdrukkingssysteem. Met verve verdedigde Grotius ook het recht op buit. Er woedde een oorlog en daarom was de Nederlandse kaapvaart, gericht tegen de Portugezen, niet alleen legitiem, maar zelfs eerbaar en op de lange termijn ook voordelig. De aandeelhouders hoefden zich over de kaping van de Catharina dus niet bezwaard te voelen. Uit patriotistische overwegingen verdedigde Grotius in zijn studie over het recht op buit in feite de noodzaak van een tweede front tegen Spanje. Als dat land in de Oost tot een energie absorberende oorlog werd verplicht, zou het Maurits in Europa gemakkelijker vallen de vijand terug te dringen en de Nederlandse Republiek van een stevige verdedigingslinie te voorzien.

De vrije zee

Het manuscript van Grotius' studie kunt u vandaag de dag nog bestuderen, want het ligt in de Leidse Universiteitsbibliotheek. Het gaat om een mooie foliant die op de eerste pagina's een keurig handschrift heeft, maar die weldra een rommelig aanzien krijgt als gevolg van een massa doorhalingen, correcties en op aangehechte papertjes neergeschreven toevoegingen. Toen de auteur in 1645 overleed, bevond de studie zich nog steeds onder zijn paperassen. Hij is dus nooit tot een uitgave gekomen, om redenen die ons niet helemaal duidelijk zijn. Vermoedelijk was het werk te geleerd en kon het moeilijk dienen als een toegankelijk propagandamiddel voor de Compagnie. Grotius borg het boek weg in een kast, op een boekenplank of in een doos onder zijn bed. Zijn nalatenschap, die in de rechte lijn vererfde, werd na de dood van de laatste telg verkocht. Uiteindelijk, in 1864, kwam het handschrift terecht op een veiling, waar de Leidse Universiteit de hoogste bieder was. De tekst werd vier jaar later, dus in 1868, uitgegeven onder de titel *De iure praedae* (Over het recht op buit). Had Grotius dan aanvankelijk alle moeite voor niets gedaan? Die vraag moet met nee beantwoord worden. De geleerde heeft het rijke materiaal niet ongebruikt gelaten, want het ging hier om de kern van zijn wetenschappelijke en politieke boodschap. Daarom heeft hij er in het vervolg van zijn leven nog gebruik van gemaakt bij de redactie van twee werken, *Mare liberum* (De vrije zee) en *De iure belli ac pacis* (Over het recht van oorlog en vrede). Deze boeken hebben hem grote roem en zelfs de eretitel 'vader van het natuur- en volkerenrecht' opgeleverd. Ik leg nu kort uit hoe dat gegaan is.

In de loop van het eerste decennium van de zeventiende eeuw werd steeds duidelijker dat de jonge Republiek de strijd tegen Spanje niet kon volhouden, ondanks de Verenigde Oost-Indische Compagnie en de materiële hulp van de bondgenoten Frankrijk en Engeland. Oldenbarnevelt wenste een vrede en, als dat niet mogelijk was, een bestand, dus een langdurige opschorting van de oorlog. Grotius raakte bij deze problematiek niet rechtstreeks betrokken. Hij was weliswaar openbaar aanklager bij het Hof en de Hoge Raad van Holland en Zeeland, maar dat was een ambtelijke baan, die hem nog niet direct met de politiek in aanraking bracht. Maar hij was een duizendpoot en ondanks – of misschien dankzij – zijn belangrijke functie bleef hij ook de Verenigde Oost-Indische Compagnie op allerlei manieren dienen, want hij had een vlotte pen, een scherp inzicht en een groot gevoel voor de belangen van de aandeelhouders, vaak rijke regenten met wie hij dagelijks verkeerde en die hem soms een mooie zilveren schotel of een fiks traktement toeschoven. Zo leverde hij in tal van nota's hand- en spandiensten voor de Compagnie. Hij werd ook aangezocht, toen de sluiting van vrede of bestand naderde en de belangen van de oosterse handel in het gedrang dreigden te komen, want Spanje stelde de voorwaarde dat Nederland zich uit Indië zou terugtrekken. Grotius zong zijn oude lied: indien de Compagnie als oorlogsinstrument werd opgegeven, zou in Europa bij een onverhoedse tegenaanval van de onbetrouwbare Spanjaard de ondergang van de Nederlandse staat onafwendbaar zijn. Ook legde hij als een moderne macro-econoom nadruk op de nationale inbreng van de Compagnie, die voor hem gelijkstond aan de spreekwoordelijke kip met de gouden eieren. Deze bron van torenhoge winsten, speerpunt van de handel in luxegoederen en arbeidsplaats voor duizenden scheepslui, toeleveranciers en bestuurders mocht niet opgegeven worden, want anders zou de welvaart meteen inzakken, alsof er een kredietcrisis uitgebroken was.

Ontstaan van *Mare liberum*

Zo werd Grotius op 4 november 1608 opnieuw door de regenten van de Compagnie aangespoord zijn visies op schrift te stellen. Ditmaal kwam het verzoek van de Zeeuwse kamer van de Compagnie te Middelburg. Omdat hij heel druk was, maakte Grotius zich er wat gemakkelijker vanaf, want hij selecteerde één hoofdstuk uit zijn handschrift over het recht op buit, het twaalfde, paste dit aan door aan het begin en einde een stuk weg te halen en gaf het geheel na toevoeging van een in- en uitleiding aan zijn Leidse vriend, professor Daniel Heinsius, die het bij een drukker ter perse moest leggen. *Mare liberum* is de verdediging van de vrije zee, gebaseerd op het natuurrecht, een recht dat volgens Grotius door God in de mens was geplant en dat hem machtigde voor zijn eigen leven op te komen en zich bijvoorbeeld door handel de middelen te verwerven die hiervoor nodig waren. In

het manuscript telde Grotius de bladzijden en regels van het hoofdstuk, opdat hij precies het midden kon bepalen, kennelijk met de bedoeling de tekst in tweeën te delen en aan twee kopiisten te geven, want er was haast geboden met de vervaardiging van een leesbaar afschrift voor de zetter. Om te voorkomen dat het boekje als mosterd na de maaltijd zou komen, moest het verschijnen vóórdat het bestand een feit was. Maar ondanks alle inspanningen van Grotius en Heinsius viel dit plan in duigen. Kort gezegd kwam het erop neer dat Oldenbarnevelt het op de valreep te gevaarlijk vond met een scherp pamflet de Spanjaarden tegen de haren in te strijken terwijl de onderhandelingen nog liepen. Hij legde voor korte tijd een embargo op de oplage, maar Grotius' teleurstelling hierover werd ongetwijfeld gecompenseerd, want de belangen van de Compagnie werden in de onderhandelingen veilig gesteld. Frankrijk en Engeland garandeerden de Indische handel met een geheim verdrag. Als Spanje in de Oost de Nederlandse belangen schaadde, zouden deze mogendheden accepteren dat er met gewapend verzet werd gereageerd.

Een geknakte carrière

Mare liberum verscheen aanvankelijk anoniem, maar het boekje heeft Grotius onsterfelijke roem bezorgd. Vanaf 1614 prijkte zijn naam op de titelpagina en bleef het auteurschap dus niet langer verborgen. Ondertussen kwam Grotius' carrière in onrustig vaarwater. In zijn nieuwe functie als pensionaris van Rotterdam raakte hij vanaf 1613 direct betrokken bij de godsdienstige troebelen die de vaderlandse politiek steeds meer gingen beheersen. Alsof hij er nog steeds op gebrand was zijn status van wonderkind waar te maken, verdedigde hij in talrijke nota's, pamfletten en wetenschappelijke studies het beleid van Johan van Oldenbarnevelt, de feitelijke leidsman van de Nederlandse politiek. Zo publiceerde hij in 1613 een strijdschrift, *Ordinum pietas*, waarin hij tegenover de strenge gereformeerde predikanten een scherp pleidooi hield voor de suprematie van de staat in kerkelijke aangelegenheden en de volstreekte aanvaardbaarheid van het remonstrantisme, een rekkelijke geloofsrichting die door de gereformeerden als een afschuwelijke ketterij werd afgewezen. Meteen na verschijning ontketende het boek een lawine van kritiek. Grotius was de gebeten hond en kon voortaan bij de meerderheid van gelovig Holland geen goed meer doen. In 1618 werd hij gearresteerd, waarna er in het volgende jaar een veroordeling tot levenslange gevangenschap volgde.

Zo kwam zijn komeetachtige loopbaan tot een abrupt einde. Als gevangene en balling heeft hij zich van deze traumatische ervaring nooit meer hersteld. Op zijn handelwijze als publicist, propagandist en polemist heeft de gebeurtenis diep ingewerkt. Nog één keer, in 1622, liet hij zich gaan in een vlammend pamflet ter verdediging van Oldenbarnevelts politieke beleid.

Grotius verbleef toen in Frankrijk, waar hij na zijn spectaculaire ontsnapping uit Loevestein een ankerplaats had gevonden. Het boek, de *Verantwoordingh*, werd meteen veroordeeld als een schandelijk schotschrift, een kwalificatie die de verspreiding in veel herdrukken natuurlijk fiks bevorderde. Door één van zijn vijanden is eens opgemerkt dat de auteur met deze publicatie alle schepen achter zich verbrandde en de kans op een terugkeer voorgoed onmogelijk maakte.

Vanaf dat moment komt Grotius in zijn brieven over als een gefrustreerd en verbeterde vechter die weigerde eerherstel uit te lokken door concessies te doen. Tegelijkertijd voltrekt er zich een belangrijke omslag in zijn geesteshouding. Hij besloot het vaderland op het tweede plan te stellen. Als een bezetene werkte hij voortaan in een breed Europees kader aan vrede en gerechtigheid. Met dit doel publiceerde hij een aantal beroemde werken. Heel bekend werd *De veritate*, een pleidooi voor praktische christelijke vroomheid en naastenliefde, tevens een stil protest tegen de dogmatische scherpshijperij die in de geschiedenis van de kerk steeds tot onmin, onderlinge verkettering en zelfs oorlog had geleid. Gedurende vele jaren werkte hij aan een uitgebreid commentaar op het Nieuwe Testament, waarbij hij aandacht besteedde aan de oorspronkelijke boodschap, context en doelgroep van deze geloofsbron. Door precies uit te leggen hoe Christus en de evangelisten één geloof hadden uitgedragen, hoopte hij de eenheid onder de ruziënde christenen te herstellen. Maar de grootste en meest bekende prestatie leverde hij met de publicatie van het eerder vermelde *De iure belli ac pacis*, dat in 1625 verscheen.

Het boek kan gezien worden als een uitwerking van *De iure praedae*. Opnieuw baseerde Grotius zich op het aan de mens van nature gegeven recht om voor een menswaardig bestaan op te komen. Maar het was dan wel geboden dat de mens dit recht ook aan zijn medemens gunde. Het gaat om een stelling die Grotius uitwerkte in een religieus-neutraal rechtssysteem dat door aanhangers van alle confessies onderschreven kon worden. Grotius was geen pacifist, dat zal nu duidelijk zijn, maar hij vond wel dat de oorlog volgens de regels van het recht gevoerd moest worden, om zinloos geweld en bloedvergieten te voorkomen. Een eervolle terugkeer in Holland werd hem niet meer gegund. Zo valt te begrijpen dat het patriotisme in *De iure belli ac pacis* is verdwenen en dat vooral de noodzaak van een humanisering van de Europese oorlogsvoering aandacht krijgt. Voor Grotius stond vast dat van een christen een surplus aan medemenselijkheid moest worden verlangd, op basis van Christus' universele gebod tot naastenliefde.

Gekrenkte trots

Ondertussen nam Grotius uit opportunisme en gekrenkte trots afstand van de boeken die hij vóór zijn

gevangenschap in dienst van het vaderland had geschreven. Een heruitgave van zijn Neolatijnse geleheidsgedichten wees hij nu af, en dat was zeker niet alleen omdat die gedichten hier en daar nogal schunnig waren. In zijn poëzie had hij immers de loftrumpet gestoken over stadhouders, collega-regenten en allerlei andere notabelen die hij nu in drie categorieën opdeelde: machteloze vrienden, onverschillige buitenstaanders en onophoudelijk intrigerende vijanden. Het boek over de Bataafse mythe wilde hij evenmin nog onderschrijven, want nu stelde hij dat hij indertijd over de schreef was gegaan door teveel toe te geven aan een vaderlandsliefde die op latere leeftijd was uitgeblust. Op dat moment had hij ook *Mare liberum* al opgeborgen in zijn boekenkast van afgeschreven geesteskinderen. Hij schaamde zich voor dit geschrift, waarvan hij de teneur niet meer in het openbaar wilde verdedigen. In 1635 publiceerde de Engelsman John Selden een weerlegging onder de onheilspellende titel, *Mare clausum*, de gesloten zee. Volgens Selden bezat de Engelse koning rechten op de Noordzee tot aan de kusten van het continent toe, maar ondanks deze uitdagende pretentie verroerde Grotius zich niet: hij bewaarde een 'oorverdovend' stilzwijgen. Zijn motieven klonken best begrijpelijk. Kort daarvoor had hij in Parijs zijn entree gemaakt als ambassadeur van het koninkrijk Zweden en dat land streefde naar dominantie in de Baltische Zee. Bovendien had Selden hem in zijn boek heel loffelijk behandeld en zelfs uit een Latijns gedicht van zijn hand geciteerd. Daarom zag hij er liever van af vijanden te maken in een land waarvan de bestuurders hem beter behandelden dan die botte Hollanders die nu weer op steun van zijn pen hoopten. Grotius had als spreekbuis van de vaderlandse politiek afgedaan.

Daarentegen nam hij geen blad voor de mond als hij zijn oud-landgenoten mores kon leren. Toen de Haagse hofpredikant André Rivet hem aanviel op zijn kerkelijk eenheidstreven, diende hij deze tegenstander kordaat van repliek. De Leidse koopman-geleerde Johan de Laet, die zijn thesen over de oorsprong van de Amerikaanse volkeren had afgewezen, maakte hij in een scherpe satire belachelijk door hem te vergelijken met een rare hoerenloper die bij de Latijnse dichter Catullus voorkomt en die zijn tanden reinigde met Spaanse urine. Maar op andere momenten toonde hij zich bijzonder ingetogen alsof hij het standpunt van de tegenpartij toch enig bestaansrecht gunde. Dat blijkt bijvoorbeeld wanneer hij te maken krijgt met het radicaal pacifistische verzet vanuit doopsgezinde kring tegen zijn rechtvaardiging van de oorlog. De Alkmaarder Nicolaes de Bie schreef hem in 1641 een lange brief waarin hij met een stortvloed van Bijbelcitataten probeerde aan te tonen dat alle oorlogsgeweld tegen Christus' boodschap indruiste. Grotius weigerde een rechtstreekse confrontatie. Hij gebruikte een appendix bij een latere herdruk van *De iure belli* om nog eens aan te tonen dat zelfs volgens het Nieuwe Testament een oorlog gerechtvaardigd kon zijn, mits deze bedoeld was om een inbreuk op het recht te herstellen.

Omdat Grotius de confessionele versplintering als de ware oorzaak van alle oorlogsconflicten aanmerkte, ging hij zich steeds meer inzetten voor een kerkelijke vrede. Maar heel succesvol was hij niet. Op zijn sterfbed zou hij hebben vastgesteld: 'aan veel ondernemingen ben ik begonnen, maar ik heb er slechts weinig volbracht'. Ondanks de roem die hij zich met zijn boeken heeft verworven, zit er een kern van waarheid in deze uitspraak, want de grote geleerde had zich onbereikbare doelen gesteld. Dat doet echter niets af aan zijn betekenis. Zoals uit het voorgaande blijkt, werd Grotius in het begin door fervent patriottisme gedreven, maar gaandeweg kwam hij tot de formulering van algemeen toepasbare ideeën die van beslissende betekenis zijn geweest voor onze hedendaagse politieke, juridische en godsdienstige opvattingen. Zelf toonde Grotius zich bitter teleurgesteld over de negatieve respons op zijn werken. Maar hij hield het hoofd hoog. Hij vond dat men naar het goede moest streven zonder zich over het praktische resultaat al te druk te maken. Wie voor zijn idealen opkwam, deed genoeg. Als een rasechte idealist was hij van mening dat succes aan de inherente waarde van die idealen weinig of niets toevoegt.

Bronvermelding:

- J. ter Meulen en P.J.J. Diermanse, Bibliographie des écrits imprimés de Hugo Grotius, 's-Gravenhage 1950, anastatische herdruk Zutphen 1995;*
Hugo Grotius, Commentary on the law of prize and booty, ed. M.J. van Ittersum, Indianapolis 2006;
M.J. van Ittersum, Profit and principle: Hugo Grotius, natural rights theories and the rise of Dutch power in the East Indies, 1595-1615, Leiden etc. 2006;
P. Haggrenmacher, Grotius et la doctrine de la guerre juste, Parijs 1983;
C.G. Roelofsen, Studies in the history of international law, diss. Utrecht, [Utrecht] 1991;
P. Borschberg, 'Hugo Grotius' theory of trans-oceanic trade regulation: revisiting Mare Liberum (1609)', in: IILJ Working Paper 2005/14 (History and Theory of International Law Series), www.iilj.org;
H. Nellen, Hugo de Groot. Een leven in strijd om de vrede (1583-1645), Amsterdam 2007, en de oude en nieuwe serie van het tijdschrift Grotiana, waarin onlangs een themanummer (nos. 26-28, jaargangen 2005-2007) over De iure praedae is verschenen.

Henk Nellen (1949) werkte als medewerker van het Grotius Instituut en het Huygens Instituut vanaf 1980 aan de uitgave van de laatste vijf delen van de Briefwisseling van Hugo Grotius (17 delen, Den Haag 1928-2001). Daarnaast verrichtte hij onderzoek naar andere thema's uit de geschiedenis van de zeventiende-eeuwse geleerde wereld. In april 2007 voltooide hij een biografie over Grotius: Hugo de Groot, een leven in strijd om de vrede 1583-1645.

